

Туристично-краєзнавчі походи як форма позакласної роботи

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2023.3.2-4/13>

Петровець А. П., Гіс Д.А., Гринюк О.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
oleg.gryniuk@knu.ua

Надійшла до редакційної колегії 20.11.2023.

Прийнята: 30.11.2023

Анотація. Питання розвитку системи шкільної географічної освіти є актуальним в сучасних реаліях, адже вміння володіти картою та компасом, орієнтуватися на

місцевості, зокрема за місцевими ознаками допоможе всюди та в будь-яких умовах. Тому розвивати ці вміння необхідно ще з шкільних років, тобто зі шкільного курсу географії. Зауважимо, що теоретичні знання, зазвичай, школярі отримують на уроках, а закріплення та поглиблення отриманих знань та навичок, безпосередньо, під час участі в позакласних заходах. Такими заходами можуть бути екскурсії, туристично-краєзнавчі походи тощо. У роботі запропоновано туристично-краєзнавчий похід для школярів, територією проведення якого є Українські Карпати. Метою даного походу є отримання нових практичних навичок туризму та закріплення набутих знань з уроків географії.

Ключові слова: туристично-краєзнавчий похід, освіта, позакласна робота.

Tourist and local history hikes as a form of extracurricular work

Petrovets A. P., His D., Gryniuk O.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, oleg.gryniuk@knu.ua

Annotation. The question of the development of the system of school geographical education is relevant in modern realities, because the ability to own a map and compass, orient oneself in the area, in particular by local signs, will help everywhere and in any conditions. Therefore, it is necessary to develop these skills from school years, that is, from the school geography course. It should be noted that theoretical knowledge is usually obtained by schoolchildren in lessons, and consolidation and deepening of the acquired knowledge and skills directly during participation in extracurricular activities. Such activities can be excursions, tourist and local history hikes, etc. The paper proposes a tourist and local history trip for schoolchildren, the territory of which is the Ukrainian Carpathians. The purpose of this trip is to acquire new practical tourism skills and consolidate the acquired knowledge from geography lessons.

Keywords: tourist and local history trip, education, extracurricular work.

Вступ. Одним із найважливіших процесів в житті людини – освітній, який потрібен для всебічного розвитку індивіда, формування світогляду, особистості, критичного мислення і виховання, тобто він об'єднує навчальний та виховний процес (навчально-виховний процес). Нині, Міністерство освіти і науки України прагне удосконалити систему освіти і науки України, її розвиток, формуючи та реалізуючи певні нововведення, інновації і, загалом, реалізує державну політику у галузі освіти і науки, що стосується, в тому числі і географії.

Однією з форм організації навчально-виховного процесу є позакласна робота в закладі середньої освіти. Організація позакласної роботи в наш час дуже важливий процес, адже це – всебічний розвиток особистості. Учень поглиблює знання, відкриває щось нове та цікаве для себе поза межами класу, спостерігаючи, слухаючи, досліджуючи та практикуючи. Дана форма роботи сприяє розширенню світогляду, новим знайомствам, соціальному, духовному та розумовому розвитку школяра. Також сприяє покращенню фізичного стану та оздоровленню (наприклад, туристичні походи чи екскурсії це чудова фізична активність, особливо по хвойному чи іншому лісу з чистим, свіжим повітрям).

Питанням про значення та важливість позакласної, в тому числі туристично-краєзнавчої роботи, набуває все більшої актуальності. Так, в роботі В. Троценко та Ю. Троценко зазначено, що туристично-краєзнавча діяльність в 7-8 класах позитивно вплине зменшення формування шкідливих звичок в школярів (Троценко, 2023). В. Тищенко відмічає позитивний вплив на роботу серцево судинної та дихальної систему у студентів які займаються спортивно-оздоровчим туризмом (Тищенко, 2022). Анна Самолюк та Анатолій Самолюк відзначили про вплив туристично-краєзнавчої роботи на формування когнітивних функцій у підлітків (Самолюк, 2020).

Таким чином, організація роботи в позанавчальний час, а саме – екскурсії та туристичні походи є важливою складовою сучасної освіти.

Об'єктом дослідження є території Івано-Франківської області, а саме в межах Ворохтянської територіальної громади.

Основними завданнями туристично-краєзнавчої діяльності в закладах освіти є формування в учнів інтересу до навчання, любові до рідного краю учнів, виховувати повагу суспільства і навколишнього середовища, здійснювати особистісний розвиток кожного учня, підвищувати результативність навчання й виховання, сприяти оздоровленню, підвищенню рівня фізичної підготовки, навчити екологічній етиці, розвивати здібності. Завдання, певним чином і висвітлюють важливість розвитку туристсько-краєзнавчої роботи в закладах середньої освіти.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що туристично-краєзнавча діяльність учнів є досить важливим елементом сучасної освіти, адже вона доповнює теоретичний матеріал уроків, надає можливості для всебічного розвитку й пізнання навколишнього середовища, розширює та поглиблює знання з певного предмету. Проте вивчення літератури засвідчує, що розвиток позакласної роботи в закладах середньої освіти є не досить розвиненим і потребує подальшого вивчення, нововведень та розвитку.

Матеріали та методи дослідження. Дане дослідження проводилось на основі вивчення географічної інформації, а саме щодо придатності території Ворохтянської громади, Івано-Франківської області для організації та проведення пішохідних туристичних подорожей, аналіз природної спадщини регіону.. Окрім цього, було проаналізовано інформацію про освітній процес в закладах середньої освіти України, його складові та форми, особлива увага приділяється позакласній роботі з географії та її основним формам організації: туристичним походам та екскурсіям. Проаналізовано внесок у розвиток національної системи освіти Софії Русової та туристично-краєзнавчої діяльності видатного українського письменника Івана Франка, який виявляв особливий інтерес до екскурсій, походів, вважаючи це засобом пізнання світу і вважався одним із перших організатором науково-пізнавальних подорожей та екскурсій.

Результати та їх аналіз. Навчально-виховний процес прийнято вважати системою організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами (уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до

місця проведення заходів тощо). Освітній процес відбувається безпосередньо між його учасникам (учні та їх батьки, педагогічні працівники) у різних навчальних закладах, тому, розгляньмо даний процес в закладі середньої освіти, основною формою організації якого є урок.

Зауважмо, що є досить багато різних підходів до визначення терміну “урок”, так як не один вчений досліджував тему освіти й педагогіки. Зокрема, на думку, Олександра Савченко, урок – це форма організації навчальної роботи в школі, яка відбувається у межах точно встановленого часу за розкладом, з певним складом учнів для досягнення навчальних результатів. За традиційним підходом, урок – це форма організації діяльності постійного складу викладачів та учнів у конкретний період часу, що систематично використовується для вирішення задач навчання, виховання та розвитку учнів. При цьому основними ознаками уроку є: постійний склад класу, учні одного віку, однаковий рівень їх підготовленості та обмежений час і сталий розклад (Сипченко, 2005)

Вагомий внесок у розробку концепцій національної системи освіти зробила українська педагогиня Софія Русова, педагогічна спадщина якої є досить багатою і ґрунтується на ідеях національного виховання. Софія Русова значну увагу приділяла саме вивченню шкільної географії, вважаючи це важливою дисципліною, тому вона стала автором першої систематизованої україномовної навчальної книги, в якій подавався матеріал із загальної географії “Початкова географія” та методичного посібника «Методика початкової географії». На переконання Софії Русової нова школа повинна передусім дати дітям національне виховання, метою якого в широкому значенні виступає “відбудова Батьківщини”, відродження й утвердження незалежної України (Покась, 2013)

Проте освітній процес протікає не лише в урочній формі (в класі під час уроків). Не менш важливе значення для надання можливостей розширення та поглиблення знань з географії (і загалом всіх предметів), всебічного розвитку школярів є позаурочна форма організації навчання. Позакласна робота – складова частина навчально-виховного процесу школи. Вона є органічним доповненням до уроків, задовольняє інтерес учнів, охоплює позапрограмний матеріал, популяризує географічні знання. Це організована, цілеспрямована діяльність учнів під керівництвом учителя. Метою даного виду роботи є забезпечення всебічного та розвитку учнів, виявлення їх здібностей та інтересів. Реалізується позакласна форма роботи, відповідно, в позаурочний час, тим самим відрізняється від урочної форми роботи, хоча обидві тісно пов’язані між собою. Позакласна робота з географії проводиться в різних формах: екскурсія, похід, гурток, факультатив тощо. Учні, котрі беруть участь в таких заходах набувають нових навичок, інформації та знань, які будуть застосовувати у майбутньому, закріплюючи при цьому уже набуті теоретичні знання, які вони отримали в школі під час уроків, навчаються досліджувати та аналізувати предмети, об’єкти чи процеси в дійсності. Завдання організації позакласної форми роботи постало перед українською школою, адже це досить важливе заняття в системі шкільної освіти і до реалізації важливо підійти із серйозною відповідальністю.

Туристично-краєзнавча діяльність є важливою складовою навчально-виховного аспекту сучасної школи. Але на українських землях питання краєзнавчої діяльності цікавило громадських діячів, педагогів ще у другій половині XIX – на початку XX ст. Видатний науковець, філософ, етнограф, публіцист, громадський діяч Іван Франко, вважав що краєзнавство вимагає найважливішого та найпильнішого вивчення кожним громадянином країни. З діяльністю Івана Франка пов’язаний новий період в історії розвитку краєзнавства. Він одним із перших організовував мандрівки (науково-пізнавальні подорожі та екскурсії) зі школярами та студентами в Українські Карпати (Білецький, 2011). Саме ця туристично-краєзнавча діяльність дали значний поштовх для подальших народознавчих подорожей, надала їм організованих форм і сприяла масовому залученню учнівської та студентської молоді до вивчення рідного краю.

Головними завданнями туристично-краєзнавчої діяльності в закладах освіти є сприяння відродженню духовності, національної свідомості, любові до рідного краю учнів, виховувати повагу до людини та її праці, здійснювати особистісний розвиток кожного учня, підвищувати результативність навчання й виховання, сприяти оздоровленню, підвищенню рівня фізичної підготовки, навчити екологічній свідомості, покращення відносин між учнями (Пангелов, 2010).

За формами організації туристично-краєзнавчої діяльності виділяють суто краєзнавчі (екскурсії, походи, туристичні прогулянки, експедиції), форми теоретичної роботи (вечори, конференції, вікторини, олімпіади). Детальніше розглянемо безпосередньо форми діяльності, що стосуються активної діяльності школярів, це: екскурсії, походи, туристичні прогулянки, екскурсії. Під екскурсіями розуміють колективні відвідування будь-якого об'єкту з науковою чи навчальною метою. Вони є одним з найважливіших інструментів для дослідження рідного краю. Екскурсії з школярами потребують від керівників та екскурсіводів ретельної підготовки, щоб дітям було цікаво. Тому важливо використовувати різноманітні методи та прийоми, які допоможуть залучити увагу учнів та зробити процес навчання цікавим та пізнавальним. Це може бути проведення якогось конкурсу, дослідження чи будь-якого іншого методу активного навчання. Проведення екскурсій має значну дидактичну перевагу над класичними заняттями та високу ефективність у засвоєнні вивченого матеріалу, що може підтвердити багаторічний досвід. Під час розробки екскурсій, вчителі визначають мету, тему, план і методи своєї роботи. Наведемо приклад щодо екскурсії в природний заповідник, де можна вивчити різноманіття рослинного та тваринного світу, з'ясувати причини збереження цього заповідника, а також порівняти його з іншими природними об'єктами. Важливо також не забувати про безпеку під час проведення екскурсій, тому це є важливим моментом під час підготовки екскурсій. Наприклад, таж сама екскурсія у природному заповіднику, де учні повинні дотримуватись правил поведінки у природі та користуватись лише підготовленими маршрутами. Як підсумок, можна сказати, що екскурсії є важливим елементом навчального процесу, який допомагає учням краще зрозуміти світ навколо себе та збільшує їхні знання та навички. Вони є цікавим та пізнавальним засобом вивчення різних предметів та розвитку учнів.

Існують різні визначення форм організації туристично-краєзнавчої діяльності (екскурсії, походи, туристичні прогулянки, експедиції). Наведемо визначення, які подано авторами Ю. Грабовський, О. Скалій та Т. Скалій: «Туристична прогулянка – це найпростіша форма туристичної роботи, яка може бути різних видів, починаючи від походу пішки так і до сплаву на човнах» (Грабовський та інші, 2009). Метою таких прогулянок є оздоровлення та загартування організм, яка має елементи техніки туризму, такі як: подолання не складних природних перешкод, елементи орієнтування на місцевості, елементи туристичного побуту. Такі туристичні прогулянки спрямовані на формування туристичних навичок, що необхідні при підготовці до спортивних походів

Експедиції з учнями є подорожами з пошуковим та дослідницьким характером, які мають на меті вивчення та дослідження певного маршруту, території, одного чи декількох об'єктів. У залежності від мети та напрямку дослідження, експедиції можуть бути туристично-спортивними, краєзнавчими, науковими тощо. Маршрути експедицій, що відповідають вимогам певного виду туризму, або які включають проходження локальних перешкод, розглядаються як маршрути з активними способами пересування. Категорія складності таких маршрутів встановлюється на основі вимог, які ставляться до відповідних категорій учасників походів. Також, туристичний досвід та вік керівників, заступників керівників та учасників повинні відповідати вимогам, що встановлюються для відповідних категорій учасників походів

Походи – це організовані групові поїздки пішки, на велосипедах, човнах та інших засобах пересування з метою пізнання краю, фізичного вдосконалення та суспільно-корисної

діяльності. Різновиди туристичних походів включають агітаційно-масові, підготовчі та спортивні. Агітаційно-масові походи проводяться з метою залучення широкого загалу до туристичного руху та обміну досвідом. Підготовчі походи слугують для підготовки організму до великих навантажень та навчання технікам пересування та спеціальних дій, необхідних для участі в складних походах. Спортивні походи передбачають проходження спеціальних туристичних маршрутів з подоланням природних перешкод різної складності за нормативний час. Вони можуть бути організовані для різних видів туризму та комбінувати елементи різних видів туристичних походів.

Аби реалізувати будь-який похід – потрібно з відповідальністю організувати цей захід, що складається з трьох основних частин: підготовка, проведення і підведення підсумків туристичного заходу. В першій частині всі учасники проходять підготовку до походу: це удосконалення знань з орієнтування на місцевості (водночас більше практики); покращення фізичної форми – тобто тренування; зустрічі з краєзнавцями; знайомство з правилами, правилами безпеки під час походів Друга частина – власне похід. Для його необхідно визначити цілі та завдання (які необхідно досягти під час його проведення), проаналізувати маршрут (його складність, тривалість), організувати фінансування (необхідні як мінімум намети, спальники, продукти харчування, рюкзаки та інше спорядження). Все це необхідно скомпонувати для проведення такого заходу. Третя частина – заключна, тобто підведення підсумків походу. Тобто обробка зібраного матеріалу, складання звіту, фотозвіту.

При організації туристичного походу в закладах позашкільної освіти та закладах середньої освіти, керівники визначають район походу та термін проведення. Вибір району походу і термінів його проведення передбачає вирішення завдань, пов'язаних з фінансуванням, навчальними, спортивними та іншими цілями, забезпеченням безпеки учасників, і визначається сукупністю реальних умов успішного проведення походу. Наведемо приклад організації походу на території Івано-Франківської області, а саме Надвірнянського району. Ворохта – чудове селище в Українських Карпатах, розташоване на висоті 850 м над рівнем моря і входить до складу Карпатського національного природного парку. Природну спадщину представляють мальовничі схили Черногірського масиву, котрий відомий такими вершинами як г. Говерла і г. Піп Іван, атрактивні ландшафти, давні ліси, водна артерія селища – знаменита річка Прут, в яку впадають численні потічки (Маківка, Ворохлець, Прутець) й високогірні озера – Несамовите (1750 м) та Марічейка (1510 м). На території Ворохтянської громади розташовується база Заросляк – відправна точка до найвищої гори України – Говерли (2061 м) та інших вершин Черногірського хребта. Це численні промарковані шляхи мальовничими Карпатами, із неймовірними краєвидами і колоритними садибами Розглянемо приклад організації одноденного походу на Черногірський масив.

Мета маршруту: проведення краєзнавчого дослідження місцевості.

Тип маршруту: кільцевий.

Протяжність: 20 км, набір висоти 1200 метрів.

Орієнтована тривалість: 8-10 годин.

Складність: нижче середньої.

Нитка маршруту: Заросляк – оз. Несамовите (1750 м.) – оглядовий майданчик на оз. Бребенескул – г. Гутин Томнатик (2016 м.) – г. Ребра (2001 м.) – скелі Шпиці (1830 м) – пер. Шпиці (1835 м.) – пол. Мала Маришевська – Заросляк (див. рис. 1).

Даний маршрут було організовано 14 жовтня 2023 року Туристичним центром «Меридіан» географічного факультету КНУ для студентів даного факультету.

При організації даної туристичної подорожі та маршруту були враховані всі аспекти: проїзд Київ-Ворохта-Ворохта, проживання, трансфер до місця виходу на пішохідний похід, харчування (в тому числі і під час пішохідного походу) походу, дозвілля.

Дана територія придатна для організації походів починаючи з червня до середини (інколи і кінця) жовтня. Під час проходження даного маршруту можна побачити багато атрактивних об'єктів.

Таким об'єктом є озеро Несамовите – одне з найвищих озер Українських Карпат (1750 м. над рівнем моря). Лежить у межах Карпатського національного парку, в льодовиковому карі (впадині) на східних схилах гори Туркул (масив Чорногора). Наступним природним об'єктом, розташованим на маршруті є найвищокогірніше озеро Бребенескул, що знаходиться між двома горами Чорногірського хребта: Гутин Томнатик та Бребенескул і живиться за рахунок гірського джерела, дощу та снігів, що тануть навесні. Лежить озеро на дні льодовитого кару, навколо якого видніються кам'яні осипи. Ще одним атрактивним об'єктом є гора Гутин Томнатик (2016 м) – вершина південно-західного відрогу Чорногори, найвища точка даного маршруту. Розташована в межах Карпатського біосферного заповідника. Але звісно, найбільш відомим місцем є скелі Шпиці, що утворилися внаслідок роботи льодовика і «притягують» мандрівників своїми гострими кам'янистими вершинами.

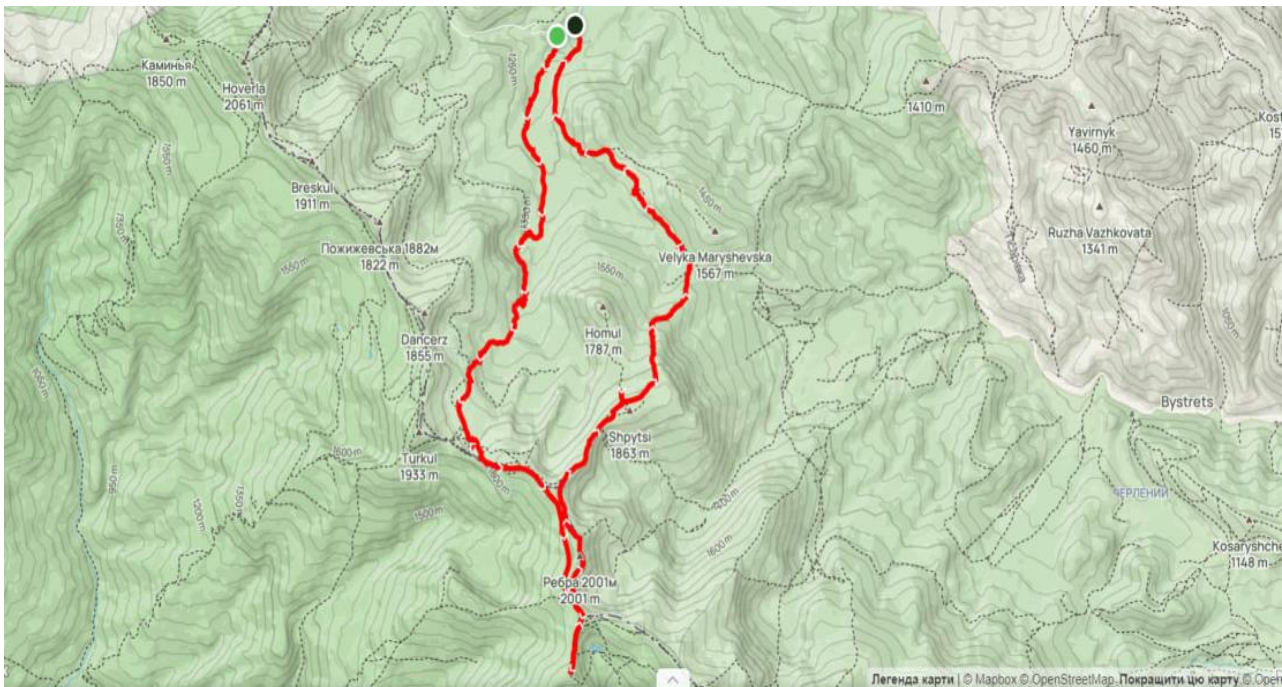

Рис. 1. Схема туристичного маршруту [створено авторами, AllTrails]

Особливу увагу слід звернути на спорядження та організацію харчування під час пішохідного походу. Щодо особистого спорядження, рекомендується взяти відповідний особистий одяг (бажано туристичного плану, в тому числі захист від вітру та дощу) маленький наплічник (до 20 л.), питну воду або місткість для неї, «піддупник», трекингіві палиці. З групового спорядження рекомендуємо взяти відповідні засоби для приготування гарячого чаю під час обіду та перекусу на маршруті. При успішному подоланні даного маршруту школярі не тільки отримають практичні навички із техніки пішохідного туризму, а також зможуть провести красознавче дослідження місцевості, побачити зміни рослинності внаслідок висотної поясності, озера льодовикового походження, скелі утворення внаслідок останнього зледеніння тощо.

Висновки. Досліджуючи різноманітні форми позакласної роботи, такі як екскурсія, похід, гурток, факультатив тощо, бачимо що це є важливим елементом освіти у школах. Тому що такі форми навчання є доповненням до уроків, охоплюють позапрограмний матеріал, всебічно

розвивають учнів, популяризують знання. У нашому випадку, важливим є залучення учнів до географічних знань. Для цього важливим елементом позакласної роботи є туристично-краєзнавча діяльність. Про важливість туристично-краєзнавчої діяльності відзначав іще Іван Франко. Адже залучення школярів до екскурсій, походів є важливим засобом у пізнанні світу, людей, активізації уже здобутих географічних знань на практиці, наприклад, орієнтування на місцевості, а також це виховує свідомого громадянина своєї країни. Для прикладу, ми запропонували похід з учнями територією Українських Карпат, а саме Черногірським масивом. Проходячи цей похід учні зможуть побачити різноманітні природні об'єкти, такі як озеро Несамовите, найвисокогірніше озеро Бребенескул, гори Ребра, Гутин Томнатик, скелі Шпиці. Цей маршрут зможуть подолати школярі середньої та старшої школи і як результат отримати нові практичні навички як із пішого туризму, так і закріпити теоретичні знання з уроків географії.

References

- Biletskyi B., Cheban Z. Tourism and local history activities of Ivan Franko. Scientific Bulletin of Chernivtsi University: History. Political sciences. International relations. 2011. Vypusk 583-584. (in Ukrainian).
- Grabovskiy Yu.A., Skalii O.V., Skalii T.V. Sports tourism: Study guide. – Ternopil: Educational book – Bohdan, 2009. – 304 p.(in Ukrainian).
- <https://www.alltrails.com>
- Humanization of the educational process: Collection of scientific works – Issue XXVII. / According to the general editorship of V.I. Sipchenko - Slovyansk: Publishing Center of the SDPU, 2005. - 185 p. (in Ukrainian).
- Lake Brebeneskul. Retrieved from <https://karpatium.com.ua/vodni-resursy/ozero-brebeneskul>
- On the approval of the Regulation on the organization of work on occupational health and safety of participants in the educational process in institutions and educational institutions. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-01#Text>
- Pangelov B. P. Organization and conduct of tourist and local studies of travel: education manual / B. P. Pangelov. – K.: Akademydav, 2010. – 248 p.(in Ukrainian).
- Pokas L. Methodology of organizing and conducting group extracurricular work on geography. Geography and economics of the modern school. 2013. Vypusk 5.(in Ukrainian).
- Samoliuk A., Samoliuk A. Theoretical-applied concepts and approaches to the formation of creative abilities of younger teenagers in the process of tourism and local history work. Scientific journal National Pedagogical Dragomanov University. 2020. Vypusk 7. P. 104–108. (in Ukrainian)
- The legend of Lake Nesamovyte. Retrieved from <https://verkhovyna.life/travelling/category/travelling-lake/167/view>
- Trotsenko V., Trotsenko T. Tourist-regional work as a means of forming a healthy way of life for schoolchildren for schoolchildren. Scientific journal National Pedagogical Dragomanov University. 2023. Vypusk. 3. P. 142–145. (in Ukrainian)
- Tyshchenko V., Sokolova O., Omelianenko H. Increasing the level of fitness of female students with the help of sports and recreational tourism. Sport and Tourism. Central European Journal. 2022. Vypusk. 5. P. 99-114 (in English)
- Vorokhta: attractions, nature and resorts. Retrieved from <https://frankivsk.name/uk/articles-2611-chym-pryvablyuye-mistechko-vorohta-vyznachni-pamyatky-pryroda-i-kurorty>